

Notatka na temat kompleksu obozowego KL Mauthausen-Gusen

1. Na terenach Ostmark (dawnej Pierwszej Republiki Austrii) istniał **jeden macierzysty/główny obóz koncentracyjny (Stammlager/Hauptlager) - był nim KL Mauthausen**. KL Mauthausen został uruchomiony 8 sierpnia 1938 roku, w pobliżu największego austriackiego kamieniołomu granitu – Weiner Graben. Wydobywany przez więźniów surowiec miał służyć między innymi do budowy Stadionu Rzeszy Niemieckiej w Norymberdze, odbudowy kościoła w Sankt Florian oraz do budowy dróg. Ważna była również bliskość miasta Linz. To właśnie w programie rozbudowy Linzu miał znaleźć swe główne zastosowanie granit z kamieniołomów Mauthausen.

2. Obóz **KL Gusen był pierwszym i największym podobozem KZ-Mauthausen**. W ramach **kompleksu obozowego zajmował on jednak szczególne miejsce**. Podobnie jak obóz główny miał obsługiwać wielkie kamieniołomy w Gusen i Kastenhofen, które eksploatowane były przez przedsiębiorstwo należące do SS Deutsche Erd- und Steinwerke (DESt). **Od samego początku istnienia obozu posługiwano się nazwą Mauthausen-Gusen dla podkreślenia integralności tego kompleksu obozowego**, a także znaczenia, jakiego nabierał nowy obóz, który – jeśli chodzi o liczbę więźniów i „moc produkcyjną” – szybko przerósł centralę w Mauthausen. Ta podwójna nazwa widoczna jest przykładowo na korespondencji obozowej więźniów opatrzonej stemplem „Poststelle K.L. M./Gusen zensiert” (*Ocenzurowano Poczta KL Mauthausen/Gusen*)

3. **KL Gusen był faktycznie bardziej drugą częścią obozu Mauthausen niż jego podobozem**. Funkcjonował od 25 maja 1940 do 5 maja 1945 r. W tym okresie do Gusen skierowano ponad 60 tys. więźniów. Obóz w Gusen zlokalizowany niecałe 5 km od Mauthausen stanowi szczególny przypadek w systemie obozowym ze względu na podobieństwo do obozu macierzystego, okres funkcjonowania oraz wielkość. **KL Gusen nie był filią**, jakich wiele powstawało przede wszystkim w drugiej połowie wojny, lecz **wraz z obozem macierzystym stanowił całość – podwójny obóz (Doppellager)** zlokalizowany w rejonie miejscowości Mauthausen i St. Georgen an der Gusen,

4. Geneza obozu w Gusen jest blisko związana z genezą KL Mauthausen. Kamieniołomy w Gusen (Gusen i Kastenhofen), które były decydujące dla lokalizacji obozu, zostały nabyte, względnie wydzierżawione przez SS w 1938 r. jeszcze przed kamieniołomem Wiener Graben. Wobec czego można by sobie wyobrazić, że obóz macierzysty mógłby zostać utworzony latem 1938 r. nie w Mauthausen lecz w Gusen. Po zbudowaniu obozu w Mauthausen i uruchomieniu kamieniołomu Wiener Graben pod koniec 1939 r., 400 więźniów skierowano do pracy w kamieniołomie Kastenhofen i do budowy obozu w Gusen. Więźniowie codziennie dochodzili 4,5 km do pracy a na noc wracali do Mauthausen. Od początku 1940 r., aby przyśpieszyć prace nad budową Gusen, w każde niedzielne przedpołudnie wszyscy więźniowie Mauthausen – około 3000 – byli prowadzeni do Gusen i zatrudnieni przy pracach ziemnych, przy niwelacji terenu pod budowę przyszłego obozu.

W 1940 r. obóz w Gusen zapełnił się więźniami z Polski i stał się „**obozem zagłady inteligencji polskiej**”. Od tej chwili obóz zaczął pełnić również zadania produkcyjne. Administrowanie KL Gusen łącznie z obozem macierzystym Mauthausen stało się uciążliwe dla jego kierownictwa. Zaczęto więc stopniowo rozszerzać kompetencje kierownika obozu w Gusen a sam obóz wyposażano w urządzenia zapewniające mu samodzielność np. w rewir, własne ujęcie wody, młyn do produkcji tłuczni, magazyny odzieżowe, warsztaty szewskie, krawieckie, cerujące odzież, ogrody warzywne, hodowlę

królików itp. Jednocześnie w 1942 r. połączono oba obozy kolejką wąskotorową. Do Mauthausen odsyłano natomiast ciężko chorych do Krankenlagru. W Mauthausen rozstrzeliwano także więźniów z Gusen. Również tu były prowadzone przez naczelnego lekarza SS księgi zmarłych.

5. Cechą szczególną obozu Gusen była dość duża autonomia względem obozu w Mauthausen do 1944 r. Do początku 1944 r. w Gusen prowadzono własny rejestr numeracji więźniów. Zmieniło się to od 23 stycznia 1944 r. od kiedy kancelaria Gusen nie prowadziła już odrębnej rejestracji więźniów. Wszyscy otrzymali jednolitą numerację obozu Mauthausen (nr. 43001-50666). Powiązania między dwoma obozami były jednak bardzo ścisłe, a przepływ więźniów między nimi był znacznie większy niż między innymi obozami – np. w 1941 r. z Mauthausen do Gusen skierowano ok 7 tys. więźniów a tylko 1550 z innych obozów.

5. Najnowsze badania historyczne mówią najczęściej o systemie obozu koncentracyjnego Mauthausen-Gusen (Doppellagerkomplex Mauthausen-Gusen) lub podwójnym obozie koncentracyjnym Mauthausen-Gusen (KZ Doppellager Mauthausen-Gusen)

6. Decyzja o utworzeniu państwowego muzeum na terenie byłego obozu koncentracyjnego Mauthausen miała bardzo negatywne skutki dla pamięci o wszystkich jego podobozach, które zostały wyparte ze świadomości społecznej, choć było w nich jesienią 1944 r. sześciokrotnie więcej więźniów niż w samym Mauthausen.

7. Koncentracja na Mauthausen, jako najważniejszym symbolu austriackiej pamięci o zbrodniach narodowego socjalizmu, oznaczała wieloletnią niepamięć o innych miejscach. W szczególności **na długie lata w zapomnienie popadło kilkadziesiąt podobozów systemu Mauthausen. To zapomnienie nie było tylko odgórnie sterowanym procesem, ale także oddolną „inicjatywą” lokalnych austriackich społeczności, które wypierały istnienie tych podobozów w swoim sąsiedztwie.**

8. Najbardziej spektakularna była sytuacja w Gusen. Niedługo po wyzwoleniu jedynym widocznym śladem po KL Gusen pozostały resztki krematorium. Dopiero w 1965 roku, pod naciskiem środowisk więźniarskich z zagranicy i na ich koszt, stworzono tam miejsce pamięci. A tymczasem w ciągu kilku lat po wojnie, **dokładnie na terenie byłego obozu w Gusen, wyrosła zupełnie nowa miejscowość.** Nieliczne zachowane budynki obozowe stały się – po stosownej adaptacji – prywatnymi willami (wśród nich także budynek obozowej bramy, tzw. Jourhaus) i pozostają niedostępne dla zwiedzających. Dopiero w 2004 roku, głównie dzięki staraniom społeczności miasteczka, powstała w Gusen nowoczesna ekspozycja, które przybliży losy więźniów największego podobozu systemu Mauthausen, w tym także najliczniejszej ich grupy – Polaków.

9. Innym przykładem jest Melk – trzeci co do wielkości podobóz KL Mauthausen. Dopiero w 1962 roku pod naciskiem byłych więźniów otwarto niewielkie miejsce pamięci w krematorium podobozu Melk.

Wybrana literatura

Rudolf A. Haunschmied, *Zur Geschichte des "Lagerteiles Gusen" im ehemaligen KZ-Doppellager Mauthausen-Gusen*, w: *Überleben durch Kunst: Zwangsarbeit im Konzentrationslager Gusen für das Messerschmittwerk Regensburg*, Regensburg 2012

Bertrand Perz, *Der Arbeitseinsatz im KZ-Mauthausen*, w: *Die nationalsozialistischen Konzentrationslager: Entwicklung und Struktur*, Tom 1 red. Ulrich Herbert, Karin Orth, Christoph Dieckmann, 1998

Bertrand Perz, Die Ausstellungen in den KZ-Gedenkstätten Mauthausen, Gusen und Melk w: Zeitgeschichte ausstellen in Österreich: Museen, Gedenkstätten, Ausstellungen, red. Dirk Rupnow, Heidemarie Uhl, 2011

Red. Wolfgang Benz, Barbara Distel, Angelika Königseder; *Der Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager*. Tom 4: Flossenbürg, Mauthausen, Ravensbrück, 2006

S. Dobosiewicz, *Mauthausen Gusen obóz zagłady*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1977

Andrzej Krzysztof Kunert